

מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

המלאכות האסורות בשמיטה מדאורייתא ומדרבנן

יחידה מספר 5

סדרה זו עוסקת בשביעת מעבודת הקרקע בשמיטה. מה כלול בשביעה זו? התורה טורחת לפרט את המלאכות האסורות בשמיטה. דווקא מתוך פירוט זה חז"ל הבינו שישנן מספר מצומצם של מלאכות האסורות בשמיטה מן התורה. ביחידה זו נברר אלו מלאכות אסורות בשמיטה מן התורה ואלו מדרבנן.

מלאכות דאורייתא ודרבנן

ויקרא פרק כה, א-ה

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה': שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ:

ביחידה מספר 1 עמדנו על היחס בין הציווי הכללי "שבת שבתון יהיה לארץ" לבין איסורי המלאכה המפורטים. שם התמקדנו במעבר מהגדרת מצב הארץ לציווי על האדם. כעת נעבור למלאכות המפורטות שם.

לכאורה ניתן לראות בפסוקים מבנה של כלל ופרט וכלל –

שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'
שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר את ספיר קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר
שנת שבתון יהיה לארץ

מצד אחד המסגרת נשמעת כמסגרת כללית, המצווה שיהיה שבתון כללי לארץ.
מצד שני, ישנו פירוט של מלאכות מסוימות.

האם כוונת הפסוק היא לאסור את המלאכות כולן, והפירוט נועד להסביר באיזה סוג מלאכות מדובר, או שמא רק המלאכות המפורטות נאסרו, והכללים מבארים את המטרה הכללית?

מסכת מועד קטן עוסקת בהלכות חול המועד. המשנה פותחת בהלכות הדומות בחול המועד והשמיטה:

משנה מסכת מועד קטן פרק א משנה א

משקין בית השלחין במועד ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחלה בין ממעיין שלא יצא בתחלה אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון ואין עושין עוגיות לגפנים:

משנה ב

רבי אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחלה במועד ובשביעית וחכמים אומרים עושין את האמה בתחלה בשביעית

הגמרא פותחת בבירור: מדוע אסור להשקות בשבת וביום טוב?

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

אתמר, המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה? רבה אמר: משום חורש, רב יוסף אמר: משום זרע

אמר רבה: כוונתי דידי מסתברא, מה דרכו של חורש - לרפויי ארעא, האי נמי מרפויי ארעא. אמר רב יוסף: כוונתי דידי מסתברא, מה דרכו של זרע - לצמוחי פירא, הכא נמי מצמח פירי

ההשקיה משפרת את הקרקע, ומשקה את הצמחים. לכאורה שני הדברים אסורים בשמיטה. אם כך, מדוע המשנה מתירה להשקות את הקרקע בשמיטה?

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש - זריעה וחרישה בשביעית מי שרי? אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסור רחמנא, תולדות לא אסור רחמנא, דכתיב: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו'. מכדי, זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא? למימרא: דאהני תולדות - מיחייב, אאחרנייתא - לא מיחייב

לפי אביי, אסור מדאורייתא להשקות את הקרקע בשמיטה, אך בזמן הזה, שהשמיטה נוהגת מדרבנן בלבד, חכמים לא אסרו את ההשקיה.

רבא אומר שפירוט המלאכות בשמיטה מלמד אותנו שהמלאכות הללו נאסרו בשמיטה בלבד. אמנם בדרך כלל צורת הלימוד של כלל ופרט וכלל נדרשת שהפרט הוא דוגמא בלבד, וכל מה שדומה כלול באיסור. אך במקרה זה רבא מסביר מדוע דורשים אחרת. מכיוון שהתורה פירטה את הזמירה, שלכאורה כלולה בזריעה, והבצירה, שלכאורה כלולה בקצירה. אילו כוונת התורה הייתה לכלול את כל הפרטים, הייתה מזכירה את הזריעה והקצירה בלבד. פירוט היתר מלמד שמלאכות אלו בלבד אסורות, ואחרות אינן אסורות. יתר המלאכות בשדה ובכרם אינן אסורות כלל.

❖ הרחבות – מהן "אבות" ומהן "תולדות"?

ברם, הגמרא מקשה על כך ממדרש הלכה תנאי:

ולא? והתניא: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח? תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא. לא כל מלאכה שבשדך, ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מקרסמין, ואין מזרדין, ואין מפסגין באילן - תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מזבלין, ואין מפרקין, ואין מאבקין, ואין מעשנין באילן - תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא, כל מלאכה שבשדך לא, וכל מלאכה שבכרמך לא. יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים - תלמוד לומר: שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה - להקיש אליה, לומר לך: מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושבכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם! - מדרבנן, וקרא - אסמכתא בעלמא

לפי רבא, מסקנת הגמרא היא שמדאורייתא רק ארבע המלאכות המנויות בתורה אסורות. יתר המלאכות המנויות בדרשות התנאים אסורות מדרבנן בלבד.

❖ הרחבות – האם עידור מותר או אסור בשמיטה?

בסוף המדרש נמנו מלאכות המותרות בשמיטה (מכיוון שהברייתא מונה מלאכות האסורות מדרבנן בלבד, הכוונה היא שמלאכות אלה מותרות גם מדרבנן). ביניהן מנוי הקשקוש (עידור). הגמרא מביאה ברייתא בה נאמר שהקשקוש אסור!

וקשקוש בשביעית מי שרי? והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. תשמטנה - מלקשקש, ונטשתה - מלסקל! - אמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו; חד - אברויי אילני, וחד - סתומי פילי. אברויי אילן - אסור, סתומי פילי - שרי

לפי רבא לכאורה יוצאת המסקנה הבאה:

מדאורייתא: רק המלאכות המנויות במפורש בתורה אסורות.

מדרבנן: כל שבשדה ושבכרם אסור. מלאכות הנעשות על מנת להציל את האילנות מנזק מותרות.

אם כך, עלינו לברר מספר דברים:

- א. חכמים דורשים (באסמכתא, לפי דברי רבא) "כל שבשדה ובכרם". מה כלול בזה?
- ב. הגמרא אומרת שגדר האיסור הוא "אברויי אילנא". יש לעמוד על גדר הדבר הזה.
- ג. לכאורה עולה שרק ארבעת המלאכות הללו אסורות מדאורייתא. האם לא כלולה במלאכות הללו אף מלאכה אחרת?

ביחידה זו נחدد את הגבולות בין המלאכות האסורות מדאורייתא לאסורות מדרבנן, וביחידה הבאה נעמוד על גדרי המלאכות הכלולות באיסור דאורייתא.

המלאכות האסורות מדאורייתא

מדברי רבא לכאורה עולה שדרשת "ונטשתה – מלזבל ולקשקש" היא אסמכתא בלבד. ברם, רש"י מביא את הדברים בפירושו על התורה!

רש"י שמות פרק כג פסוק יא

תשמטנה מעבודה גמורה, כגון חרישה וזריעה. ונטשתה מלזבל ומלקשקש:

הרמב"ן תמה על דבריו:

רמב"ן שמות פרשת משפטים פרק כג פסוק יא

ואיננו נכון, כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה, אבל המקשקש והמזבל, ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע, אינו אסור מן התורה. וכך העלו בתחלת מסכת מועד קטן (ג א) בפרק משקין, דחרישה וזריעה אסר רחמנא, אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא!

המהר"ל מיישב את דבריו:

גור אריה שמות פרשת משפטים פרק כג פסוק יא

אין ספק כי רש"י ראה הגמרא. ואין לומר דרש"י היה סובר דהך מלאכה עדיפא משאר מלאכות דהווי רבנן, והני הם דאורייתא כמו חרישה וזריעה, דהא פירש "תשמטנה" 'מעבודה גמורה', אבל קשקוש לאו מלאכה גמורה היא, אלא רוצה לומר דהוי מדרבנן, מפני שהתורה מסרן לחכמים איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, ומפני זה כולם דרבנן, ומכל מקום כתב בתורה "ונטשתה" משאר מלאכות, אלא שמסרן לחכמים איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת, וכהאי גוונא הוי מדרבנן

המהר"ל מחדד את הבנת המושג "אסמכתא" בהקשר זה. התורה מצווה לנטוש את הקרקע, אך איננה מפרטת מה כלול בזה. משמעות המילה "ונטשתה" היא ציווי על חז"ל, שיוסיפו איסורים נוספים מעבר למנויים בתורה.

לכאורה עולה שזה נותר ברמה דרבנן, אך המשמעות היא שהקב"ה ציווה את חז"ל להוסיף איסורי דרבנן כדי לקיים את הנטישה. המלאכות הנותרות אסורות מדרבנן, מכיוון שהקב"ה לא ציווה אותנו, אלא את חז"ל לייצר גדר של הרחקה נוספת מעבור על המלאכות.

ניסוח הדברים ברמב"ם מעניין:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה א

מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית, שנאמר "ושבתה הארץ שבת ליימי", ונאמר "בחריש ובקציר תשבות". וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, שנאמר: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור"

הלכה ב

אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות

הלכה ג

וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב? לומר לך: על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב, ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בעניין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות.

בהלכה א' נשמע שהרמב"ם אומר שכל מלאכות הקרקע אסורות בלאו ועשה. בהלכות ב' ו-ג' הוא מדגיש את זאת שלא לוקים על המלאכות הללו, אך הוא אינו אומר שהן מותרות מן התורה, כדרכו בכל מקום. בהמשך הפרק הרמב"ם מפרט את המלאכות שהותרו בגמרא שלמדנו, ובסוף הרשימה מבאר מדוע התירו את עשייתן:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ז

סוקרין את האילן בסקרא, וטוענין אותו באבנים ועודרין תחת הגפנים, והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר.

הלכה ח

משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו.

הלכה ט

ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים.

הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה? שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

כאן הרמב"ם אומר שיתר המלאכות אסורות מדרבנן בלבד. מדוע הרמב"ם לא רמז לכך בהלכות בתחילת הפרק?

דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ב

מדכתב רבנו "אינו לוקה", ולא כתב "אינו אסור", משמע כדעת מרן, דחרישה ונטיעה אסורין מדאורייתא, אלא שאין עליהן מלקות. אמנם לקמן הלכה י כתב שאין אסור מן התורה אלא אותן ב' אבות וב' תולדות, אבל שם כוונתו לאפוקי הני מלאכות שמנה שם בהלכות ז' ח' ט'. ובא ליתן טעם למה התירוה, אבל לא נכנס לפרטים, שיש דברים שאסורין מן התורה ואין בהן מלקות

הרב חיים קנייבסקי אומר שיש שלושה סוגי מלאכות:

- א. המלאכות המנויות בתורה, עליהן לוקים.
- ב. המלאכות המנויות בהלכות ז-ט, האסורות מדרבנן בלבד.
- ג. חרישה ונטיעה, עליהן אמנם אין לוקים, אך אסורות מן התורה. לכן הרמב"ם רמז שישנן מלאכות האסורות מדאורייתא שלא לוקים עליהם.

בהמשך נברר יותר את הנושא של החרישה והנטיעה. ראשית נראה פרשנות נוספת ברמב"ם.

ערוך השלחן העתיד סימן יט סעיף ג

ויראה לי: דאף על גב דמלקות ליכא רק באלו הד' מלאכות, מכל מקום איסור עשה יש בכל המלאכות. דהרי בקרא ד'ושבתה הארץ' נכללו כל המלאכות, וזה שאמרו שם ד'קרא אסמכתא בעלמא', זהו מה שריבה התורה כהנים ללאוין, ואין הכוונה שרק מדרבנן אסורים, אלא שמדרבנן יש גם איסור לאו

דברי ערוך השולחן הולכים צעד מעבר לדברי המהר"ל:

התורה אסרה בלאו את המלאכות המפורשות.

התורה אסרה באיסור עשה את יתר המלאכות (שנאמר "ושבתה הארץ"). חכמים הוסיפו לאו דרבנן למלאכות האחרות.

הרא"ה קוק מסביר אחרת:

שבת הארץ קונטרס אחרון סימן ז

לכאורה יש לומר, דהא דאין איסור לאו כי אם באבות ותולדות דאסר רחמנא בתורה, אבל שאר תולדות רק מדרבנן אסירי ... זהו דווקא אם עושה בדרך אקראי בשביעית, אז אין כאן באלה התולדות אלא איסור דרבנן. אבל אם עשה בשביעית בקביעות עבודת הארץ כדרכו בכל השנים, אפילו אם הוא עוסק רק באותן המלאכות שהן תולדות דרבנן, מכל מקום עובר על מצוות עשה דשבייתה, והוי איסור תורה כוונת הברייתא השנייה, שלא פירטה את פרטי המלאכות, וכללה "כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך" בכלל אחד, היא על כללות השבייתה של כל השנה, שהמבטלה לגמרי בקביעות, אפילו בתולדות דרבנן, עובר על מצוות השבייתה מן התורה

❖ הרחבות – מודל דומה באיסורים אחרים

לסיכום:

בפסוקים בספר ויקרא (כה, א-ה) משמע שהארץ צריכה לשובת, באופן כללי. מצד שני, מפורטות שם ארבע מלאכות, ואף אלו דומות זו לזו – זריעה וזמירה, קצירה ובצירה. במסכת מועד קטן (דף ב ע"ב) הגמרא מבררת מדוע המשנה מתירה השקיה בשמיטה. אביי אומר שההשקיה אסורה מן התורה, אך בשמיטה בזמן הזה, הנוהגת מדרבנן בלבד, התירו. רבא אומר שגם אם השמיטה נוהגת מן התורה, התורה אסרה רק את המלאכות המפורטות, ולא את תולדותיהן. הגמרא ממשיכה ומביאה מדרש תנאי האוסר מלאכות נוספות, "כל שבשדה ובכרם". רבא אומר שמלאכות אלה אסורות מדרבנן בלבד. ברם, מחמת ברייתא נוספת, הוא מבחין בין מלאכות שנועדו להשביח את הצמחים ומלאכות שנועדו להציל אותם מהפסד. מתוך כך שאלנו שלוש שאלות:

- א. מהן מלאכות "שבשדה ובכרם"?
- ב. מהו הגדר של "אברויי"?
- ג. האם רק ארבע המלאכות הללו, בלבד, אסורות מן התורה?

המלאכות האסורות מדאורייתא

רש"י על הפסוק בתורה מביא את הדרשה "ונטשת" – מלזבל ומלקשקש. הרמב"ן אומר שדרשתו את הפסוק באופן זה סותרת את הנאמר בגמרא, שרק המלאכות המפורטות בפסוק אסורות מן התורה! המהר"ל אומר שמעבר למלאכות האסורות מן התורה, התורה ציוותה את החכמים להגדיר את ה"נטישה" הדרושה בשמיטה. לכן ישנן מלאכות האסורות מדרבנן, המבוססות על דרשת הפסוק.

בהלכות הראשונות של הלכות שמיטה, הרמב"ם אומר שמי שעושה מלאכה מעבודות הארץ עובר על עשה ולא תעשה. הוא ממשיך ואומר שמי שעובר על המלאכות המפורטות בתורה לוקה, ואילו על מלאכות אחרות אינו לוקה. משמע שאינו לוקה, אך יש בכך איסור דאורייתא! ברם, בהלכה י' הרמב"ם אומר שיתר המלאכות אסורות מדרבנן בלבד. מדוע הרמב"ם לא רמז לכך כבר בתחילת הפרק? למדנו שלושה תירוצים:

- א. הרב חיים קנייבסקי מחלק בין שלושה סוגי מלאכות: המלאכות המנויות בתורה, עליהן לוקים. מלאכות דרבנן, ומלאכת חרישה ונטיעה, עליהן לא לוקים, אך הן אסורות מן התורה. בדבריו בתחילת הפרק הרמב"ם רומז למלאכות אלו בלבד.
- ב. הרא"ה קוץ אומר שארבע המלאכות הללו אסורות מן התורה. אך מי שעובר על המלאכות דרבנן הללו דרך קבע עובר על עשה דאורייתא של "שנת שבתון יהיה לארץ" (בהרחבות השווינו את זה למי שעושה מסחר בשבת, האסור מדרבנן בלבד, אך השוקע בזה דרך קבע עובר על עשה דאורייתא של שבתון).
- ג. ערוך השלחן אומר שהתורה אסרה בלאו את המלאכות המנויות, באיסור עשה את יתר המלאכות. חז"ל הוסיפו איסור לאו דרבנן ליתר המלאכות.

"כל שבשדה ובכרם"

הגמרא מביאה דרשה, שרבא מסביר שהיא אסמכתא. הדרשה מופיעה במדרשי התנאים שבידינו:

ילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרנח

ושבתה הארץ יכול מלחפור בורות שיחין ומערות ומלתקן את המקואות, ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. אין לי אלא לזרוע ולזמור, לעדור לחרוש לנכש לכסוח מנין, ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך, מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן, ת"ל שדך לא וגוי' כרמך לא וגוי', כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך, מנין שאין מקרסמין (ואין מקרמין) ואין מזהמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן, ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך, אי שדך לא כרמך לא, יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא ימלא נקעים תחת הזיתים, ולא יעשה עוגיות בין אילן לחברו, ת"ל לא תזרע ולא תזמור הזרע והזמיר בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם, מה זרע וזמיר מיוחדין שהן עבודה בארץ ובאילן, אף אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן:

❖ הרחבות – מהו הייתור בפסוק?

רש"י מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם - כגון כל הני פרטי, יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאינן בשניהן כו'.

מה כלול באיסור? רש"י מסביר: דברים שעושים הן בשדה והן בכרם. כך מגדירים גם בעלי התוספות:

תוספות מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

אף כל שבשדה ושבכרם - וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם. ואפילו שיש מהן שאין עתה נוהגין כן? י"ל שבמקומן היו עושין כך, ורגילין לעשותן בשדה ובכרם¹

ראשונים אחרים התמקדו בפן אחר:

חידושי הר"ן מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

מה זריעה מיוחדת וכו' פירוש: והנך מלאכות דלעיל חשובות הן, ודי להן פעם אחת בשנה דומיא דזריעה ונטיעה, אבל קשקוש והשקאה דצריכות תדיר תדיר לא מקרי עבודה חשובה ומותר לעשותן

הר"ן אומר שהמוקד של הלימוד אינו השדה והכרם, אלא המלאכה שהתורה פירטה בשדה ובכרם. המייחד את הזריעה הוא שזו מלאכה שעושים פעם אחת בעונה. השקיה, לדוגמה, זו מלאכה שצריכים לעשות פעמים רבות. זה הופך אותה לעבודה שאיננה "חשובה". המאירי גם כותב מעין כך:

בית הבחירה (מאירי) מסכת מועד קטן דף ב עמוד א

אף על פי שעבודת קרקע אסורה בשביעית דוקא בעבודה חשובה כגון זריעה וחרישה וזמירה וזיבול וקירסום ... והדומים לאלו שהן חשובות עד שגומרות את דרכן בפעם אחת, אבל עבודה שאינה חשובה כגון השקאה שצריכה לעשות תמיד אינה נאסרת

לפי הר"ן והמאירי, מלאכות "שבשדה ובכרם" הן מלאכות שעושים פעם אחת, ואילו המלאכות האחרות הן מלאכות הנעשות תדיר.

מדוע מלאכות אלו נקראות מלאכות "שבשדה ובכרם"?

לכאורה יש לבאר כך:

אלו מלאכות נעשות פעם אחת? דוגמא לכך היא נטיעה. פעם בשנה צריכים לנטוע את הכרם. לפני הנטיעה זהו קרקע, הנטיעה הופכת את הקרקע ל"כרם", חריעת התבואה הופכת אותה לשדה (לבן). זה מה שנקרא "בשדה ובכרם". כלומר – מה שהופך הקרקע משדה או כרם. הוא הדין לזמירה והקצירה – אלו מטרות השדה והכרם. לכן אלו מלאכות "שבשדה ובכרם".

המלאכות הנעשות באופן תדיר יותר הן מלאכות של תחזוק. לא זה מה שהופך אותם ל"שדה" ול"כרם", ואלו גם אינן מטרות השדה והכרם.

הריטב"א מוסיף קריטריון:

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ב עמוד א

ובשביעית. יש פירושים שכתוב בהם לא שנא שלהין ולא שנא בית הבעל, כדאמרין בגמרא 'אבות אסר רחמנא ולא תולדות', ולא יתכן לפרש כן ... אלא ודאי מתניתין כפשטה, דאף על גב דמדאורייתא תולדות שרו והשקאה תולדה, חכמים אסרו תולדות בדבר שאינו אבד, ואסרו ג"כ בדבר האבד דבר של טורח, עשאוהו כעין חולו של מועד בדבר זה

הריטב"א אומר שמותר להשקות את בית השלחים בשביעית, אך לא את בית הבעל, בשל הטרחה המרובה הכרוכה בכך.

❖ הרחבות – האם טירחה היא קריטריון המשפיע על איסורי השמיטה?

לסיכום:

מהגמרא עולה שחז"ל אסרו את "כל שבשדה ובכרם". עמדנו על שלושה קריטריונים מרכזיים להגדרת "כל שבשדה ובכרם":

- א. רש"י ותוספות – מלאכות שעושים הן בשדה והן בכרם.
- ב. ר"ן ומאירי – המלאכות המייצרות את השדה והכרם, לא התפעול השוטף שלהם.
- ג. ריטב"א – אסרו מלאכות שיש בהן טורח.

אוקמי ואברויי

הסוגיה סיימה באמירה שחז"ל אסרו מלאכות "אברויי", והתירו "סתומי פילי":

¹ לא נעלים עיננו מהדבר הנפלא הזה. "במקומן" היו עושים את המלאכות הללו, וכך נקבעות מה כלול בתורה? האם במקום אחר ההלכות היו נקבעות אחרת? מדוע מנהג של דור מאוד מסוים מחייב את ההגדרה דאורייתא לדורי דורות? בהחלט שאלות עיוניות ומחשבתיות רחבות.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

וקשקוש בשביעית מי שרי? והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. תשמטנה - מלקשקש, ונטשתה - מלסקל! - אמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו; חד - אברויי אילני, וחד - סתומי פילי. אברויי אילן - אסור, סתומי פילי - שרי. האם כוונת הגמרא היא שגם מלאכות שבשדה ובכרם מותרות אם הן נעשות "לסתומי פילי", או שיש הרחבה למלאכות שאינן בשדה ובכרם, האסורות אם הן לאברויי? הרחבה לעניין נאמרת במסכת עבודה זרה:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

אמר רב יוסף בר אבא: איקלע רבה בר ירמיה לאתריין, ואתא ואיייתי מתניתא בידיה: מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד, כאן וכאן אין מגזמין, וסכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית, ולית נגר ולא בר נגר דיפרקינה. אמר רבינא: אנא לא נגר אנא ולא בר נגר אנא ומפרקינא לה, מאי קא קשיא ליה? אילימא מועד אשביעית קא קשיא ליה, מאי שנא שביעית דשרי, ומאי שנא מועד דאסור? מי דמי? שביעית - מלאכה אסר רחמנא, טירחא שרי, מועד - אפי' טירחא נמי אסור! ואלא זיהום אגזום קא קשיא ליה, מאי שנא זיהום דשרי, ומאי שנא גזום דאסור? מי דמי? זיהום אוקומי אילנא ושרי, גזום אברויי אילנא ואסור! ואלא זיהום אזיהום קא קשיא ליה, דקתני: מתליעין ומזהמין בשביעית, ורמינהי: מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותן עד ראש השנה; עד ראש השנה אין, בשביעית לא! ודלמא כדרב עוקבא בר חמא, דאמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו, חד לאברויי אילנא ואסור, וחד לסתומי פילי ושרי; הכי נמי תרי זיהומי הוי, חד לאוקומי אילני ושרי, וחד לאברויי אילני ואסור! ואלא סיכה אסיכה קא קשיא ליה, דקתני: סכין שמן לגזום בין במועד ובין בשביעית, ורמינהי: סכין את הפגין, ומנקבין, ומפטמין אותן עד ראש השנה; עד ראש השנה אין, בשביעית לא! מי דמי? הכא אוקומי אילנא ושרי, התם פטומי פירא ואסור!

הגמרא מחלקת שני חילוקים המיישבים את כל הסתירות:

אין להשוות בין המועד, בו הקריטריון המרכזי הוא טרחה, לבין שביעית, בה הקריטריון של הטרחה איננו רלוונטי.

המלאכות המיועדות לשמירת העץ על מכונן מותרות, ואלו שנועדו להשביח את הפירות או את האילן אסורות. ישנן מלאכות הנראות זהות, אך מטרתן תגדיר אם הן מותרות או אסורות. לכאורה ניתן להגדיר את ההיתר בשני אופנים:

א. בשמיטה אסור להצמיח ולטפח. מלאכות שאין מטרתן להצמיח ולטפח גם חז"ל לא אסרו.

ב. חז"ל לא גזרו איסור על המלאכות שבלעדיהן יהיה הפסד.

ננסה לדייק מדברי רש"י:

רש"י מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

הני לאו מלאכת קרקע נינהו, דאוקומי אילנא בעלמא הוא, שלא ימות, ואין משביחו לאילן, אלא מעמידו בכמות שהוא

רש"י אומר שהעמדת האילן על כנו איננה מלאכת קרקע. יש לציין שהוא פותח באמירה "שלא ימות", אך ממשיך ואומר "אין משביחו לאילן, אלא מעמידו בכמות שהוא". הרב טיקוצ'ניסקי מחדד שהיתר אוקמי נכון גם אם מותר את העץ על כנו:

ספר השמיטה עמוד כב הערה 1

יש לחקור... מהו "לאוקומי"? אם דוקא שלא ימות האילן, או אפילו שלא יתקלקל?... והנראה לענ"ד שהקפידא היא גם על הקלקול, כדמשמע שם בסוגיא שדבר האבד מותר.... וכן משמע בכמה דברים, שרק לאברויי ולאשבוחי אסור, ואי לאו הכי מותר

מלשון רש"י משמע כהסבר הראשון: אין כאן היתר הנובע מהפסד וכדו'. מה שמותר את המצב על כנו, ואינו יוצר משהו חדש, אינו נחשב מלאכת קרקע, וממילא אינו כלול באיסורי השמיטה. כך משמע מדברי הריטב"א:

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

סתומי פילי שרי – פירוש שאינו אלא לאוקומי בעלמא, שלא יכנס השמש בין הבקעים, ולא חשיבא עבודה

ישנן ראיות ברורות שהפירוש שנדפס בש"ס וילנא במקום רש"י במסכת מועד קטן הוא פירושו של רבנו גרשום מאור הגולה, ולא של רש"י עצמו. ואכן, מלשונו במסכת מועד קטן בסוגיה זו גם משמע כך שהרי שם מפורש אחרת:

רש"י מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

סתומי פילי - שמסתם בקעים של אילן.
שרי - דאית ביה משום פסידא.
אברויי אילני אסור - דהוי משום רווחא

בשונה מדברי רש"י במסכת עבודה זרה, כאן מבואר שההבדל בין אוקמי ואברויי הוא הרווחה לעומת הפסד. כך משמע מלשון הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה? שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו

מדברי הרמב"ם נשמע כמו דברי רבנו גרשום, שחז"ל התירו את האיסור מפני ההפסד. המקדש דוד חוקר את השאלה הזו:

מקדש דוד סימן נט אות ו

והנה יש לחקור בטעם דאוקמא אילנא שרי: אי בשביעית אסורין רק מלאכות שמועילים בפועל, אבל המונעים רק הפסד אינן בכלל מלאכות האסורות בשביעית. או דלא שנא, ורק מיירי התם בתולדות שאינן אסורין רק מדבריהם ובמקום פסידא לא גזרו ונראה מדבריו (של רש"י) דכל שאינו משביחו אלא שלא ייפסד, אין זה מלאכה כלל

נציג מספר השלכות לשאלה זו:

האם צריכים למעט במלאכות אוקמי בשמיטה?

אם מלאכות לאוקמי אינן מלאכות, אין סיבה למעט בהן בשמיטה. הן מותרות. לכאורה אם מדובר בהיתר מיוחד מפני הפסד, נכון למעט ככל האפשר בעשייתן. החזון איש פוסק כך:

חזון איש שביעית סימן כא אות יז

חייבין לזבל ולנכש קודם ראש השנה, שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט. וכן מה שאפשר לאחר עד אחר ראש השנה דשמינית חייב לאחר

מלאכות שאינן מועילות ואינן פוגעות

אם ההיתר הוא משום הפסד, לכאורה מלאכות ניטרליות יהיו אסורות, שהרי הן אינן מונעות הפסד. אם רק מלאכות המשביחות נחשבות מלאכות, המלאכות הניטרליות יהיו מותרות.

משנה מסכת שביעית פרק ד משנה ה

אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה. רבי יהודה אומר: כדרכה אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ

רמב"ם על משנה מסכת שביעית פרק ד משנה ה

בתולת שקמה, הוא צמיחה ראשונה שלה לפני שתקצץ. ושקמה, "אלגמיז" והוא מין תאנים, קוצצין את האילן בגובה ידוע ויהיה בזה תיקון האילן כמו הזמירה לכרם. ר' יהודה אומר שאסור לקצוץ אותו במקום הידוע, ומותר לקצצה עם פני הארץ או למעלה מעשרה, לפי שדרכה להקצץ בתוך עשרה. והלכה כר' יהודה
אביי בגמרא מסביר מה מותר בשביעית:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף פ עמוד ב

אמר אביי: ג' טפחים מעלי לה, מעם הארץ ודאי קשי לה, מכאן ואילך - לא מקשי קשי לה ולא מעלי לה, גבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשי לה

בעלי התוספות מקשים – מדוע אביי אומר שמותר לקצוץ רק באופן הפוגע בעץ?

תוספות מסכת בבא בתרא דף פ עמוד ב

לא מקשי קשי לה ולא עלויי מעלי לה - לא דווקא, דאם כן גבי שביעית אמאי אסור? הא אמר בעבודה זרה "אוקמי אילנא שרי, אברויי אילנא אסור"? אלא לא ודאי מיקשי קשיא ולא עלויי מעלי לה כלומר, פעולה זו איננה מסייעת אך גם איננה פוגעת, ולכן היא כלולה ב"אוקמי". המקדש דוד מדייק שבעלי התוספות סוברים כרמב"ם:

מקדש דוד סימן נט אות ו

והא התם גבי בתולת שקמה אם לא יקצוץ כלל ליכא פסידא באילן, רק כשקוצץ אמרינן דלא יקוץ פחות משלושה טפחים משום דלא קשי לה ולא מעלי לה, אם כן מה זה ענין לההיא דאוקמא אילנא שרי? ומוכח דסבירא ליה להתוספות דזה דאוקמא אילנא שרי אין זה דמשום פסידא התיירו, רק כל שהמלאכה אינה מועלת בפועל אינה מלאכה לענין שביעית

מדוע שנרצה לבצע מלאכות שאינן מועילות? הרב רימון מציע נפקא מינה:

שמיטה – מן המקורות ועד להלכה למעשה עמוד 125 הערה 9

האם מותר לרסס את הקרקע בריסוס המונע מעשבים שוטים לגדול כאשר לא מדובר במציאות של הפסד? מצד אחד, אין כאן הפסד. מאידך, אין כאן מלאכת הצמחה כלל, אלא פעולה השומרת על המצב הקיים ודואגת שלא יצמחו עשבים רעים ("מבריא ארי")

בהקשר של אוקמי פירא נלמד מקורות נוספים לדיון על "מבריא ארי".

היתר מלאכות דאורייתא משום אוקמי

בחקירת המקדש דוד שהבאנו לעיל נרמזה שאלה זו:

מקדש דוד סימן נט אות ה

והנה יש לחקור בטעם דאוקמא אילנא שרי: אי בשביעית אסורין רק מלאכות שמועילים בפועל, אבל המונעים רק הפסד אינן בכלל מלאכות האסורות בשביעית. או דלא שנא, ורק מיירי התם בתולדות שאינן אסורין רק מדבריהם ובמקום פסידא לא גזרו

לכאורה היתר משום הפסד שייך רק במלאכות האסורות מדרבנן. על פניו ניתן להתיר מלאכה דאורייתא משום אוקמי רק אם נאמר שמלאכת אוקמי אינה מזוהה כמלאכה.

שבת הארץ פרק א סעיף ה

מה שאסור לקטום את הנטיעות ... אם תעשה פעולה זו כדרך הזמירה ללא שינוי יש לאסור אפילו אם היא לצורך העמדת האילן על מצבו, שלא מצינו היתר לאוקמי אילנא כי אם בתולדות שהן אסורות רק מדרבנן, אבל עצם הזמירה, שהיא אסורה מן התורה, יש לומר שאפילו לאוקמי אילנא אסור. אבל כשתעשה באופן משונה מדרך הזמירה, שאז בודאי אינה אסורה מן התורה, אז אם היא לאוקמי אילנא יש להתיר

הראי"ה קוק פוסק שכל ההיתר של אוקמי נאמר רק על מלאכות האסורות מדרבנן. הרב טיקוצ'ניסקי מוכיח מלשון ר"ח שגם מלאכות דאורייתא מותרות אם הן נעשות לאוקמי:

ספר השמיטה עמוד כב הערה 1

ואם מותר לאוקמי גם במלאכה דאורייתא – הנה הגאון הראי"ה קוק למד ... שמלאכות דאורייתא כגון זימור אסור אף לאוקמי ... ולעני"ד הר"ח מפורש כתב שמותר אף בזימור דאורייתא, בלשונו שם "גיזום, שהוא חיתוך הזמורות להחליף אחרים ולהברות האילן הוא ואסור" – אין להחמיר בכגון דא

הגרש"ז אורבך מוכיח שאוקמי בדאורייתא אסור, מהדין של עשר נטיעות! למדנו ביחידה 2 שישנה הלכה למשה מסיני המתירה לחרוש שדה שיש בה עשר נטיעות בתוספת שביעית. בירושלמי ובפרשנים מבואר שההיתר הוא מפני שיש צורך בחרישה זו כדי שהעצים לא יתייבשו. אם הנושא הוא התייבשות של העצים, לכאורה יש להתיר גם בשמיטה עצמה! מכאן מוכיח הגרש"ז שמכיוון שמדובר בפעולה של חרישה, האסורה מן התורה, אין להתיר אפילו כדי שהעצים לא יתייבשו. ברם, בסוף הדברים הוא חוזר בו:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא אות ח

האם הותרו גם עבודות דאורייתא לאוקמי אילנא בכלל דלאוקמי שרי? נראה דעבודות דאורייתא אסורי ... שהרי היתר חרישה בעשר נטיעות מבואר בירושלמי שהוא כדי שלא יתייבשו, והריטב"א בסוכה ל"ג כתב כדי שלא ימותו, ואפילו הכי בשביעית עצמה אסור ומשום דרק חריש לצורך שביעית

הוא דאסור, ולא לאוקומי שהוא לשמור על מה שיש שלא יתקלקל, ולכן רק בתוספת שרי ולא בשביעית עצמה ... מסתבר שגם אביי דסובר שגם תולדות אסירי מדאורייתא גם כן סובר הך כללא דלאוקמי שרי

בתחילת היחידה למדנו שאביי אומר שהיתר השקיה מבוסס על כך שהשמיטה בזמן הזה נוהגת מדרבנן בלבד. כלומר: עקרונית זו מלאכה האסורה מן התורה, אך היא הותרה בגלל שהשמיטה בזמן הזה דרבנן. כלומר: לפי אביי, מלאכות רבות אחרות גם אסורות מן התורה. אך לכאורה הוא אינו חולק על ההיתרים המפורטים במסכת עבודה זרה! אם כך, למרות שהוא סובר שהמלאכות הללו אסורות מן התורה, היתר "אוקמי" על מקומו עומד. עולה שיש מקור לכך שהיתר אוקמי מתיר מלאכות דאורייתא!

אוקמי פירא

האם היתר "אוקמי" נאמר גם על הצלת הפירות? לכאורה אם המלאכה איננה מזוהה כמלאכה, אין הבדל בין הצלת העץ לבין הצלת הפרי. אך אם ההיתר הוא משום הפסד, אין בעלות על פירות השמיטה, כך שלכאורה בעל השדה לא יכול לטעון שיש כאן הפסד.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ב הלכה ב

רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלים מן האשכול בשביעית. מחלפא שיטתיה דרבי שמעון: תנינא תמן ממרסין את האורז בשביעית דברי רבי שמעון אבל לא מכסחין, וכאן הוא אומר אכין? שנייא הוא הכא שהוא כמציל מן הדליקה

ידיד נפש שביעית פרק ב הלכה ב

מחלפא שיטתיה דר"ש כביכול רבי שמעון סותר את עצמו תנינא תמן, לקמן הלכה ז ממרסין את האורז מערבבים את הקרקע במים במקום שהאורז גדל, וזה כמו עידור וחרישה בשדה רגיל. ומותר לעשות את זה בשביעית. דברי רבי שמעון. אבל לא מכסחין אבל לא חותכים את העלים כדי שיקדים להבשיל וכאן הוא אומר אכין? וכאן אומר כך, שנוטל את העלה מהאשכול! ועונה שנייא הוא שונה הדבר הכא שהוא כמציל מן הדליקה כשנוטל את העלה הוא ממש מציל את האשכול, לכן התירו לו, אבל לכסח אורז כיוון שמשביחו אסור

לכאורה אפשר להסביר את דברי הירושלמי בשני אופנים:

א. יש כאן אשכול קיים. אין כאן יצירת משהו חדש, אלא רק מניעת הקלקול שלו.

ב. מותר להסיר את העלה מפני הפסד האשכול.

החזון איש מזהה בין האפשרויות הללו:

חזון איש שביעית סימן כז אות יז

שניא הוא הכא דהוא כמציל מן הדלקה ... ותי"ק אוסר אף על גב דהוי רק הצלה, דלפעמים נראה להם לחכמים למיסר אף אוקמי אילנא בדבר דמיחלף בעבודה

החזון איש מניח כמובן מאליו שההיתר מפני שהוא "כמציל מן הדלקה" מבוסס על היתר אוקמי. כלומר, אוקמי יתיר עשיית כל דבר שמשמר את המצב הקיים (לעיל הרב רימון קרא לכך "מבריא ארי"). דברים אלו מתאימים לכאורה לדברי הריטב"א – מלאכות המשמרות את הקיים אינן מזוהות כמלאכות. כך משמע מדברי הר"ש:

ר"ש מסכת שביעית - פרק ב משנה ב

ומשני דנטילת עלין של אשכול אינו אברויי אילנא, אלא אוקמי אילנא כאדם המציל מן הדליקה, דאוקמי בעלמא, הוא אבל גבי אורז אברויי אילנא הוא ואסר

מדבריו עולה שיש היתר למלאכות משום אוקמי של האשכול, כלומר – הפירות! כך מבאר החזון איש:

חזון איש שביעית סימן כא אות יד

נראה דהא דכתב רבנו (הרמב"ם) "ותעשה הארץ מלחה וימות כל עץ" אין הכוונה דתיבש העץ ולא יעשה פרי לעולם, אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו ... אבל אין כאן הפסד הארץ לשנה הבאה. תדע, דהרי אביי סבר דתולדות דאורייתא, ואם כן לא התירו אלא בזמן הזה, אבל בזמן שבית המקדש קיים אסורה השקאה. אם כן בשנה השביעית ימות כל עץ בית השלחים. ואי כל אילנות כבית השלחים, ימותו כל עצי הארץ, וכאשר ינטעו אחר השביעית לא יהיה להם תירוש ויצהר עד שנה רביעית, וזה דבר נמנע. ואי יתקיימו בנס, הרי זה נס יותר מהברכה בשנה הששית! על כרחנו צריך לבאר דמתירין השקאה משום הפירות וכן משמע בדיון ממרסין ו'לא יכסח', שההפסד הוא באורז, וכן משמע בהא דמתיר ר"ש ליטול את העלה ומפרש בירושלמי משום הפסד, והיינו הפסד הפירות

החזון איש מוכיח את דבריו כך:

לפי אביי, היתר ההשקיה לאוקמי מותר רק בזמן שהשמיטה מדרבנן. בזמן שחובת השמיטה היא דאורייתא, אסור להשקות לאוקמי. האם הכוונה היא שאסור להשקות גם את העצים שימותו ללא השקיה? לכאורה ממה נפשך: אם העצים ימותו, הרי שבאמת לא יהיה מה לאכול עד שיטעו עצים חדשים ויעברו עליהם שנות ערלה! ואם הם לא ימותו, למרות שבדרך הטבע היו ראויים למות, הרי שזה נס גדול, ופלא שהתורה לא הדגישה את הנס הגדול הזה!

על כרחנו שהשקיה כדי שהעצים לא ימותו מותרת בכל מקרה. אם כך, איזו השקיה מתיר אביי רק בזמן שהשמיטה דרבנן? בהכרח השקיה כדי שהפירות לא ימותו. מכיוון שהגמרא איננה רומזת שיש מחלוקת לגבי סוג ההשקיה, בהכרח גם רבא מסכים שהדיון הוא על השקיה כדי שהפירות לא ימותו. כאמור, מסקנה זו רמחה כבר בדברי הירושלמי, האומר שמותר לקטוף את העלים (הדומה למלאכת גיזום) כדי להציל את הפירות.

ברם, הגר"א מסביר את הירושלמי אחרת:

שנות אליהו שביעית פרק ב משנה ב

שניא הוא שהוא כמציל מן הדליקה פירוש שכאן אינו משביח בשביל זה האילן, אלא הוא פעולה שלא יתקלקל האילן הראי"ה קוק ממשיך בקו הזה, ואוסר מלאכות הנועדות "לאוקמי פירי":

שבת הארץ קונטרס אחרון אות יב

ולדעתי דרך אחרת בזה. דכל שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודות של לאוקמי, שפירות שנה זו רחמנא אפקרינהו.... והא דהתיר ר"ש הסרת העלה מהאשכול כבר פירש הגר"א בשנות אליהו על פי הירושלמי שהוא פעולה שלא יתקלקל האילן

שבת הארץ פרק א הלכה ה

וכן אין 'מכוונים', שהוא לקוץ את הקוצים היוצאים מן האילן, המזיקים את הפירות. וזה אסור לכל הדעות, שאפילו להאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן - זהו דוקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה. אבל עבודה שהיא לצורך הפירות - לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות - הפקיעה תורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם

הראי"ה קוק אומר שלא סביר להתיר את העמדת הפירות, שהרי הפירות מופקרים, אם כן מי מפסיד מהפסד הפירות?

יש מקום לומר שהמחלוקת תלויה בחקירה הקודמת: אם מדובר בהיתר משום הפסד, לכאורה צודקים דברי הראי"ה קוק - קשה להצדיק היתר להציל הפסד שאינו שייך לאיש! אך אם מלאכות העמדת המצב על מכונו אינן מוגדרות כמלאכות, לכאורה העמדת כל מצב על מכונו מותרת - העמדת העץ או העמדת הפירות על מכונם!

מדברי החזון איש והרב קוק ניתן ללמוד גם על חקירתו של הרב רימון לעיל. לפי החזון איש, כל סילוק של נזק, שאינו מייצר דבר חדש, מותר. לפי הרב קוק אין הצדקה להציל אלא במקום הפסד. המהרי"ל דיסקין מגיע לקושיה של הראי"ה קוק מהצד השני:

שו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון אות רנט - עמוד פד

בכל מקום דשרינן איסור משום פסידא, יש לעיין אם אין הדבר שלו כי אם הפקר ועדיין לא זכה ביה, אי שרינן ליה. והיה נראה להביא ראיה ממאי דשרינן פרק קמא דמועד קטן בשביעית בכל מקום משום פסידא, במקום שאין הפסד לגוף הקרקע כי אם לפירי... ואיך שרינן להאי עבודת קרקע משום פירי דלאו דיליה? אך יש לומר דהא כיון דכתב קרא 'אביוני עמד' אם כן חשיבי הני פירי דשייכי לכלל ישראל.

המהרי"ל דיסקין דן אם היתרים שניתנו משום הפסד חלים גם כאשר עדיין אין בעלות על החפץ שמצילים. הוא מציע להוכיח מסוגייתנו - הוא מניח שמותר לאוקמי את הפירות, ומתוך כך מציע להוכיח שבאופן כללי ההיתרים שנאמרו משום הפסד חלים גם אם אין בעלות על החפץ. הוא דוחה את הראיה, בטענה שהפירות הללו שייכים ל"אביוני עמד", כמו שציוותה התורה.

אם כך, המהרי"ל דיסקין מניח כחזון איש, ודוחה את טענת הרב קוק באחת משתי הצעות: א. באופן כללי היתר משום הפסד נאמר גם על דברים שעדיין אין עליהם בעלות. ב. גם אם א' אינו נכון, ספציפית פירות אלה הם בבעלות של עם ישראל, וחבל להפסידם.

מהצד השני, המהרי"ל דיסקין פורם את הקשר שהצענו במחלוקת. הצענו שהחזון איש מתיר אוקמי פירות מפני שהמלאכות הללו אינן נחשבות כמלאכות. המהרי"ל דיסקין מניח שההיתר הוא משום הפסד, ואף על פי כן מתיר אוקמי פירות. מורנו הרב שאול ישראלי נוטה לפסוק כחזון איש, ובדומה להסבר של המהרי"ל דיסקין. לאור זאת הוא מתיר רק הצלה של פירות קיימים, ולא הצלה של פירות פוטנציאליים:

בצומת התורה והמדינה חלק ט-י עמוד שמו

אף אם ננקוט שמוותרות עבודות דרבנן עבור פירות ההפקר וכמו שנוקט בפשיטות מהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון, אין זה אלא עבור פירות שישנם כבר בעולם, אבל לא עבור מה שאינו עדיין בעולם. וטעמא דמילתא, שאף על פי שמתירים עבור פירות הפקר, היינו מצד שפירות שביעית שייכים לכלל ישראל, וכמו שהביא שם לדייק, ועל כן הרי זה כמו הפסד של מה ששייך לבעלים. אבל מה שלא בא לעולם אין זה אלא הרוחה... ועל פי זה נראה בירקות שנלקט מהם היבול הראשון, אלא שעל ידי גזימה וזיבול יוכל להניב שנית, שמלאכות אלו דרבנן לא הותרו, כי הפרי עוד איננו ולא שייך להתיר מצד פסידת הפרי

אף הרב טיקוצ'ינסקי חולק על הרב קוק, ומלשונו נשמע שסובר שאוקמי אינו נחשב כמלאכה:

ספר השמיטה עמוד כד הערה 5

אמנם אף שהדברים מחוכמים וראויים למי שאמרם, נלעני"ד כמעט ברור שמוותרת עבודה לאוקמי אף בשביל הפירות, וכמה הוכחות לזו: חדא בעבודה זרה אמרו בטעם 'אין סכין הפגין בשביעית' שהוא לפטומי פירא, מוכח שאם לאוקמי פירא שרי... ובירושלמי פריך מר"ש על ר"ש שכאן מתיר ליטול עלה מאשכול וכאן אוסר לחתוך העלין מהאורז, ומשני הסרת עלה מאשכול היא כהצלה מדליקה, והיינו לאוקמי, מה שאין כן חיתוך עלים מאורז. הרי שאף בפירות יש חילוק בין לאברויי ובין לאוקמי

על ידי הראיה שמביא הרב טיקוצ'ינסקי נראה שאפשר להבין את הגדר של "אוקמי" בצורה טובה יותר. הצענו לעיל שתי אפשרויות לכוונת הירושלמי: כמציל מן הדליקה – כמו אוקמי, או כמציל מן הדליקה – ולכן אין לראות בכך מלאכה, שהרי אינו מייצר שום דבר.

הרב טיקוצ'ינסקי אומר ששני הדברים הללו הם אותו הדבר. מכיוון שכבר יש אשכול, הסרת הדברים המזיקים אינה מלאכה. זהו הגדר של לאוקמי: לא לייצר משהו חדש, אלא למנוע את הנזק האורב לפירות. הדברים מזכירים את לשונו של הריטב"א מהם התחלנו:

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

שאינו אלא לאוקומי בעלמא שלא יכנס השמש בין הבקעים ולא חשיבא עבודה

כלומר, מניעת חדירת השמש לבקעים איננה עבודה, אלא רק כהצלה מן הדלקה.

במקום אחר הרב טיקוצ'ינסקי מחדד את ההגדרה הזאת:

ספר השמיטה עמוד כג הערה 3

כל אילן וצמת, מאז שנתקללה הארץ "יוקוף ודרדר תצמיח", דרכו ללקות בעיקולים ותסבוכות טבעיים, מהם בקוצים מהם בתולעים או באבנים וכו', וכן השמש והגשם, הרוח והברד, שעיקרם להצמיח ויש שמכים אותם לפרקים. כל אלו הדברים מטבע הצמיחה – אם בא להסירם על ידי עבודה בשביעית הרי זה לאברויי, היינו לאשבוחי מכל שאר אילנות וצמחים, אבל כל הסרת נזק בלתי מצוי ורגיל זהו לאוקמי

הרב טיקוצ'ינסקי אומר כך: כל נזק שצפוי להגיע מטבע העולם הוא חלק מטבעו של העץ. להציל את העץ ממנו זו יצירה חדשה, שאיננה טבעית, מפני שמובנה במערכת הטבעית שהעץ יהיה חשוף לפגעים הללו. כל דבר שפוגע בעץ, או בפירותיו(!), במקרה, זהו אינו מטבעו של העץ, ואין שום איסור להציל את העצים מפגעים.

❖ **הרחבות – שיטת הרמב"ם באוקמי ואברויי**

אוקמי יופי

הגרש"ז אורבך מסתפק אם מותר לעשות מלאכות לאוקמי את הפרחים:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא אות ח

גם מסופקני בפרחי נוי שעיקר המטרה הוא הנוי והיופי, שאפשר שאם גוזז וזומר כדי לשמור על צורתם דחשיב נמי כאוקמי אילנא ושרי. וצריך עיון

לכאורה הגרש"ז אומר כך: הנוי הוא עצמו צורת האילן. אם כך, הפסד הנוי הוא הפסד האילן עצמו. וכך פסקו בספר משפטי ארץ:

משפטי ארץ (תשנ"ד) - פרק ד אות א

כשם שהתירו חז"ל לעשות מלאכות דרבנן בצמחי מאכל כדי להציל את הצמחים או למנוע איבוד הפירות כמבואר, כך התירו לעשות מלאכות אלו בצמחי נוי (המב"ט ב, סד כתב שמוותר להשקות צמחי בושם אף על פי שערכם מועט, וכן כתוב בסדר השביעית שהוציא לאור במחיצתו של החזון איש, הרב החשוב ר' זליג שפירא) כדי למנוע מיתת צמחים או כדי למנוע פגם ניכר בנויים של הצמחים באופן שלא יוכלו להמשיך לשמש לייעודם המקורי. אמנם אם הקלקול בנוי הצמחים הוא לשנת שמיטה בלבד, וניתן להשיב את נוי הצמחים לקדמותו לאחר שמיטה ללא הוצאה מרובה, נראה שאסור לעשות מלאכות כדי למנוע פגם בנוי הצמחים למשך שנת שמיטה בלבד... ויש אומרים שבמקרה של צורך גדול אפשר להחשיב גם נזק זמני בנוי הצמחים לנזק, בתנאי שקלקול הנוי בולט ביותר, והמחמיר בזה תבוא עליו ברכה

לכאורה הבסיס להתיר הוא שהותרת נוי האילן על כנו אינו מלאכה, אלא רק השארת המצב על כנו (כהצלה מן הדלקה). ברם במשנת יוסף (לרב יוסף ליברמן, ראש כולל שומרי החומות בירושלים ורב קהילת סדיגורא) חולק על כך:

שו"ת משנת יוסף חלק א סימן ח

הביא בקונטרס 'שביעית ושמינית למעשה' כי 'לכל צמח תפקיד משלו... לשיחי נוי לתת יופי ונועם, אם כן כמו שבעצי פרי במידה ולא ימלאו את תפקידם מותר לגזום לקיום הפרי, כך גדר חיה, באם לא נגזום לא תמלא את תפקידה' ואמנם מסתייג שם המחבר מטעם זה, ובצדק, כי מי יוכל על יסוד סברות כרס כאלה להתיר מלאכות בשביעית? שאם חז"ל התירו 'אוקמי אילנא', הרי זה פשוטו כמשמעו לקיים את האילן... אבל לאוקמי את הנוי, זה לא שמענו, [ואדרבא בשנת השמיטה זהו הנוי, שלא יהיה מעובד...]

אפילו אם נקבל את הסברא הני"ל להלכה, דכל שאין הפעולה פעולת תיקון אילן הרי זה מותרת, מכל מקום שייכת סברא זו רק לגבי סילוק היזק שאין לו שייכות עם תיקון האילן. אבל סילוק כיעור הנוי, הרי הוא תקנה לצמח עצמו, שלשם כך הוא נשתל

השלכה לכך לכיסוח דשא וגדר חיה

נפקא מינה מעשית ביותר משאלה זו היא כיסוח דשא. כיסוח הדשא נועד בעיקר להסיר את הדשא הגדל פרא, ולהותירו קצר. מטרת המכסח איננה לגרום לדשא לייצר דשא נוסף (בשונה מגיזום, שפעמים רבות נועד לאפשר לעץ להתפתח יותר).

ראינו שהגרש"ז סובר שניתן להציל את נוי האילן, ובמשנת יוסף דוחה את דבריו. לכאורה יעלה שיחלקו אם מותר לכסח את הדשא ולגזום את הגדר החיה כדי שישמרו צורת נוי, ולא כדי לגרום להצמחה נוספת (כאמור, אדרבה, מטרתו היא למנוע התפשטות יתרה).

נזכיר שהכיסוח מחכר מפורשות בברייתא שהובאה בתחילת היחידה:

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

תניא: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח? תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא. לא כל מלאכה שבשדך, ולא כל מלאכה שבכרמך.... מדרבנן, וקרא - אסמכתא בעלמא ברם, שימו לב כיצד רש"י מסביר את הכיסוח:

רש"י מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

כיסוח - בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים

לכאורה זה אינו בדיוק אותו כיסוח שאנחנו מכסחים את הדשא או את הגדר החיה. מטרת הכיסוח הרגיל היא לתת צורה נאה לדשא ולגדר, ולא להסיר עשבים רעים.

אם נקבל את הקולא הזאת (לפי הגרש"ז והמשפטי ארץ), שימו לב שתצא חומרה מעניינת: מוטב לכסח את הדשא לעתים תכופות כדי לשמר את הצורה, מאשר להמתין שיעלו עשבים שוטים שיהיה צורך לכסחם! הרב שטרנבוך אכן פוסק את הדברים:

שמיטה כהלכתה פרק א הערה יא

לדעת מומחים בדשא, הקציצה אינו מועיל לגידול הצמח, וגם אינו מתכוון לגידול הצמח, רק להיפך, שלא יגדל, ולכן קוצץ, וגם מוכח שכוונתו לנוי, ואין אני רואה מקום לאסור

מעקרונות הקק"ל: היבטים אקולוגיים, גינות הנוי וריאות ירוקות בשמיטה
 הבנה מוטעית של מצוות השמיטה היא שחלילה חלק ממטרת השמיטה היא ייבוש הצמחייה בשנה זו. להבנה מוטעית זו ייתכנו השפעות לא רק על האסתטיקה, אלא גם על איכות האוויר.

מן הדברים שלמדנו עולה ההיפך הגמור. כאמור, הרמב"ם מדגיש את החשיבות שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה. יתרה מזו, מהדברים האחרונים למדנו שמותר, ומסתבר שאף רצוי, לעשות את הטיפולים שיאפשרו לצמחייה לתת לנו את נוייה, כמובן – בהתאם להלכה.

בקק"ל רואים חשיבות עצומה בתשומת הלב לאקולוגיה, לדאגה לגינות הנוי ותשומת לב לריאות הירוקות, גם בשנת השמיטה. כמובן שהכל נעשה תוך התייעצות צמודה עם רבנים המוסמכים לפסוק בתחום. לפרטים נוספים על ההנחיות ההלכתיות הניתנות לקק"ל ניתן לראות באתר:

<https://www.kkl.org.il/kkl-jnf-and-the-community/shmita/rabbanut-guidelines-for-shmita/>

קרן קיימת לישראל
 K K L - J N F

לסיכום:

בפסוקים בספר ויקרא (כה, א-ה) משמע שהארץ צריכה לשובת, באופן כללי. מצד שני, מפורטות שם ארבע מלאכות, ואף אלו דומות זו לזו – זריעה וזמירה, קצירה ובצירה. במסכת מועד קטן (דף ב ע"ב) הגמרא מבררת מדוע המשנה מתירה השקיה בשמיטה. אביי אומר שההשקיה אסורה מן התורה, אך בשמיטה בזמן הזה, הנוהגת מדרבנן בלבד, התירו. רבא אומר שגם אם השמיטה נוהגת מן התורה, התורה אסרה רק את המלאכות המפורטות, ולא את תולדותיהן. הגמרא ממשיכה ומביאה מדרש תנאי האוסר מלאכות נוספות, "כל שבשדה ובכרם". רבא אומר שמלאכות אלה אסורות מדרבנן בלבד. ברם, מחמת ברייתא נוספת, הוא מבחין בין מלאכות שנועדו להשביח את הצמחים ומלאכות שנועדו להציל אותם מהפסד. מתוך כך שאלנו שלוש שאלות:

- ד. מהן מלאכות "שבשדה ובכרם"?
- ה. מהו הגדר של "אברויי"?
- ו. האם רק ארבע המלאכות הללו, בלבד, אסורות מן התורה?

המלאכות האסורות מדאורייתא

רש"י על הפסוק בתורה מביא את הדרשה "ונטשת" – מלזבל ומלקשקש. הרמב"ן אומר שדרשתו את הפסוק באופן זה סותרת את הנאמר בגמרא, שרק המלאכות המפורטות בפסוק אסורות מן התורה!
 המהר"ל אומר שמעבר למלאכות האסורות מן התורה, התורה ציוותה את החכמים להגדיר את ה"נטישה" הדרושה בשמיטה. לכן ישנן מלאכות האסורות מדרבנן, המבוססות על דרשת הפסוק.

בהלכות הראשונות של הלכות שמיטה, הרמב"ם אומר שמי שעושה מלאכה מעבודות הארץ עובר על עשה ולא תעשה. הוא ממשיך ואומר שמי שעובר על המלאכות המפורטות בתורה לוקה, ואילו על מלאכות אחרות אינו לוקה. משמע שאינו לוקה, אך יש בכך איסור דאורייתא! ברם, בהלכה י' הרמב"ם אומר שיתר המלאכות אסורות מדרבנן בלבד. מדוע הרמב"ם לא רמז לכך כבר בתחילת הפרק? למדנו שלושה תירוצים:

- ד. הרב חיים קנייבסקי מחלק בין שלושה סוגי מלאכות: המלאכות המנויות בתורה, עליהן לוקים. מלאכות דרבנן, ומלאכת חרישה ונטיעה, עליהן לא לוקים, אך הן אסורות מן התורה. בדבריו בתחילת הפרק הרמב"ם רומז למלאכות אלו בלבד.

- ה. הראי"ה קוק אומר שארבע המלאכות הללו אסורות מן התורה. אך מי שעובר על המלאכות דרבנן הללו דרך קבע עובר על עשה דאורייתא של "שנת שבתון יהיה לארץ" (בהרחבות השוויון את זה למי שעושה מסחר בשבת, האסור מדרבנן בלבד, אך השוקע בזה דרך קבע עובר על עשה דאורייתא של שבתון).
- ו. ערוך השלחן אומר שהתורה אסרה בלאו את המלאכות המנויות, באיסור עשה את יתר המלאכות. חז"ל הוסיפו איסור לאו דרבנן ליתר המלאכות.

"כל שבשדה ובכרם"

- מהגמרא עולה שחז"ל אסרו את "כל שבשדה ובכרם". עמדנו על שלושה קריטריונים מרכזיים להגדרת "כל שבשדה ובכרם":
- רש"י ותוספות – מלאכות שעושים הן בשדה והן בכרם.
 - ר"ן ומאירי – המלאכות המייצרות את השדה והכרם, לא התפעול השוטף שלהם.
 - ריטב"א – אסרו מלאכות שיש בהן טורח.

אוקמי ואברויי

- במסכת מועד קטן (דף ג ע"א) הגמרא סיימה בהבחנה בין אברויי ובין סתומי פילי.
- במסכת עבודה זרה (דף נ ע"ב) הגמרא מביאה מספר ברייתות ומיישבת ביניהן. המסקנות העולות מהסוגיה: אין להשוות בין המועד, בו הקריטריון המרכזי הוא טרחה, לבין שביעית, בו הקריטריון של הטרחה איננו רלוונטי.
- המלאכות המותרות את העץ על מכונו מותרות, ואלו שנועדו לפטם את הפירות ולהשביח את האילן אסורות. ישנן מלאכות הנראות זהות, אך מטרתן תגדיר אם הן מותרות או אסורות.
- מדוע מלאכות "אוקמי" מותרות? המקדש דוד חוקר ומציע שתי אפשרויות:
- בשמיטה אסור להצמיח ולטפח. מה שלא נועד להצמיח ולטפח גם חז"ל לא אסרו. כך משמע מרש"י במסכת עבודה זרה והריטב"א, וכך מכריע הרב טיקוצ'ינסקי.
 - חז"ל לא גזרו איסור על המלאכות שבלעדיהן יהיה הפסד. כך משמע מפירוש רבנו גרשום והרמב"ם.

למדנו מספר השלכות לשאלה זו:

- האם צריכים למעט במלאכות "אוקמי" בשמיטה?
- לפי האפשרות הראשונה, לכאורה אין בכך צורך. העבודות הללו אינן מזוהות כמלאכות. לפי האפשרות השנייה, אמנם יש היתר משום הפסד, אך ודאי שעדיף להימנע מניצול ההיתר. כך פוסק החזון איש.
- מלאכות שאינן מועילות ואינן פוגעות לכאורה לפי האפשרות הראשונה אין בהן איסור.
- לכאורה לפי האפשרות השנייה אין סיבה להתיר מלאכות שכאלה. המקדש דוד מדייק שהתוספות בבבא בתרא סוברים כך. הרב רימון מציע נפקא מינה בין השיטות – ריסוס המונע צמיחה של עשבים שוטים. בהמשך עמדנו על כך שלכאורה החזון איש היה מקל (שכן הוא רק מבריה ארי) והרב קוק מחמיר (שכן אין כאן הצלה מהפסד).

ג. היתר מלאכות דאורייתא משום אוקמי

- לפי האפשרות הראשונה, יש מקום להתיר מלאכות משום אוקמי, כפי שעולה מלשון הריטב"א, שכן הן אינן מזוהות כמלאכות הקרקע.
- לפי האפשרות השנייה, ודאי שאין מקום להתיר איסורי תורה משום הפסד. כך סובר הרב קוק – שהיתר אוקמי נאמר רק על מלאכות האסורות מדרבנן.
- הרב טיקוצ'ינסקי חולק, שכן ר"ח כותב שזימור מותר משום אוקמי, על אף שהיא מלאכה המפורשת לאיסור בתורה. בתחילת דבריו, הגרש"ז נוטה לאיסור, שהרי חרישת עשר נטיעות מותרת במיוחד בתוספת שביעית. משמע שגם אם החרישה נעשית כדי להציל את העצים, היא אסורה בשמיטה!
- לבסוף הוא חוזר בו, מכיוון שאב"י סובר שהשקאה אסורה מדאורייתא, ואף על פי כן מתיר משום אוקמי.

ד. אוקמי פירא

- לכאורה אם מלאכת אוקמי איננה מזוהה כמלאכה, אין סיבה לאסור את הצלת הפירות.
- ברם, אם זהו היתר משום הפסד, פירות השמיטה מופקרים, וקשה להצדיק את הצלתם משום הפסד.
- בירושלמי נאמר שמותר להסיר עלים הפוגעים בפירות. האם ההיתר הוא חלק מהיתר "אוקמי", או שזה דומה למבריה ארי?

הגר"א והרב קוק מבארים שהיתר הירושלמי מבוסס על כך שהסרת העלים מצילה את העץ, ולא רק את הפירות.

מהר"ש משמע שההיתר הוא משום אוקמי של הפרי. החזון איש מוכיח מכך שמלאכות לאוקמי מותרות גם להציל את הפירות. הוא מביא ראייה מעניינת נוספת:

לפי אב"י, היתר ההשקיה לאוקמי מותר רק בזמן שהשמיטה מדרבנן. בזמן שחובת השמיטה היא דאורייתא, אסור להשקות לאוקמי. האם הכוונה היא שאסור להשקות גם את העצים שימותו ללא השקיה? לכאורה ממה נפשך: אם העצים ימותו, הרי שבאמת לא יהיה מה לאכול עד שיטעו עצים חדשים ויעברו עליהם שנות ערלה! ואם הם לא ימותו, למרות שבדרך הטבע היו ראויים למות, הרי שזה נס גדול, ופלא שהתורה לא הדגישה את הנס הגדול הזה! על כרחנו שהשקיה כדי שהעצים לא ימותו מותרת בכל מקרה. אם כך, איזו השקיה מתיר אב"י רק בזמן שהשמיטה דרבנן? בהכרח השקיה כדי שהפירות לא ימותו. מכיוון שהגמרא איננה רומזת שיש מחלוקת לגבי סוג ההשקיה, בהכרח גם רבא מסכים שהדין הוא על השקיה כדי שהפירות לא ימותו. כאמור, מסקנה זו רמוזה כבר בדברי הירושלמי, האומר שמותר לקטוף את העלים (הדומה למלאכת גיזום) כדי להציל את הפירות.

אם כך, הרב קוק והגר"א אוסרים אוקמי פירות. החזון איש על סמך הר"ש מתיר, כדבריו פוסק הרב טיקוצ'ינסקי.

מה שעולה ברקע השאלה היא השאלה אם אפשר להתיר משום הפסד של פירות, שהם כשלעצמם מופקרים. המהרי"ל דיסקין מניח שאוקמי פירא מותר, ודן אם ניתן להוכיח מכאן שהיתרי דרבנן משום הפסד חלים גם על חפצים שאין עליהם בעלות. הוא דוחה את הראיה, בטענה שיש לראות בעניים בעלים על הפירות! עולה שהמהרי"ל דיסקין מניח שאוקמי פירא מותר, למרות שהוא מניח שאוקמי מותר משום הפסד. מורנו הרב ישראלי גם פוסק כך. לכן הוא מתיר רק אוקמי של פירות קיימים, שניתן לזהות אותם כשייכים לעניים, ולא פירות פוטנציאליים.

ברקע הדיון הרב טיקוצ'ינסקי מחדד את הגדרת אוקמי. בהמשך לדברי הריטב"א, שמה שאינו משפר את העץ אינו מזוהה כמלאכה, הוא מגדיר כך: כל נזק שצפוי להגיע מטבע העולם הוא חלק מטבעו של העץ. להציל את העץ ממנו זו יצירה חדשה, שאיננה טבעית, מפני שמובנה במערכת הטבעית שהעץ יהיה חשוף לפגעים הללו. כל דבר שפוגע בעץ, או בפירותיו(!), במקרה, זהו אינו מטבעו של העץ, ואין שום איסור להציל את העצים מפגעים. ה. אוקמי יופי

הגרש"ז מציע שהצלת הנוי הוא חלק מהצלת צורת האילן. לאור זאת בספר משפטי ארץ פסקו להתיר את הצלת נוי האילן. במשנת יוסף (לרב יוסף ליברמן) דוחה את הדברים בטענה שמעולם לא שמענו על היתר שכזה.

ביחידה זו למדנו את כללי המלאכות האסורות בשמיטה. ביחידה הבאה נעמוד על פרטיהם.